

<https://doi.org/10.69561/mjac.v25i48.3643>

Article | Fasc.22

Юань гүрний үед холбогдох Бээжин орчмын шаазан эдлэлийн хээ чимэглэлийн судалгаа

Жин Ганг

Монгол Улсын Боловсролын их сургуулийн Дүрслэх урлагийн технологийн сургууль,
Улаанбаатар, Монгол Улс

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3135-5275>

Холбоо барих зохиогч: alimusi20170915@gmail.com

Хураангуй: Сүүлийн жилүүдэд Бээжингээс Юань гүрний үеийн шаазан олноор олдсон нь Юань гүрний түүх, урлаг, эрдэм шинжилгээ, судалгаанд дахин анхаарал хандуулах болсныг илтгэнэ. Эдгээр шаазан эдлэлийн судалгааны сэдвүүд нь зөвхөн техникийн шинжилгээ, гарал үүслийн баталгаа, олдворын уран сайхны шинж чанараар хязгаарлагдахгүй, шаазан эдлэлийн худалдаа, соёлын солилцоо зэрэг өргөн хүрээний асуудлуудыг хамардаг. Юань гүрний үеийн шаазан эдлэлүүд нь тухайн үеийн нийгмийн амьдралын чухал тусгал байсан бөгөөд тэдгээрийн хээ чимэглэлээр дамжуулан тухайн үеийн ард түмний нийгмийн амьдрал, оюун санааны ертөнцийг харж болно. Энэхүү өгүүлэл нь Юань гүрний шаазан хээ чимэглэлийг судалгааны сэдэв болгон авч, түүний гоёл чимэглэлийн хээг ангилж, төрөл бүрийн сэдэвт хээ угалзыг шинжлэхийг зорьсон болно. Гоёл чимэглэлийн урлал, нийгэм, соёлын талаарх судалгаагаар дамжин бид Юань гүрний үеийн ноёд язгууртнууд, жирийн иргэд зэрэг нийгмийн давхарга давхаргын хүмүүсийн ахуй амьдрал, үндэсний соёлын онцлогийг судлах болно.

Түлхүүр үгс: *Юань гүрэн, Бээжин, хээ чимэглэл, шаазан, урлагийн онцлог*

Study on the Patterns of Porcelain of Yuan Dynasty in Beijing Area

Jin Gang

School of Fine Arts and Technology, Mongolian National University of Education,
Ulaanbaatar, Mongolia

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3135-5275>

Corresponding author: alimusi20170915@gmail.com

Abstract: In recent years, with the continuous discovery of porcelain in the Yuan dynasty in Beijing, the history of the Yuan dynasty, have been gradually rediscovered by the academic circle. The subject study of porcelain not only includes the craft analysis, origin discussion and artistic characteristics of the ware, but also the discussion of

porcelain trade and cultural exchange. The ornamentation of the porcelain was a reflection of people's social life in Mongolian Yuan period, through which people's social life and spiritual world could be vaguely seen at that time. This paper classifies the subjects of porcelain decorative patterns, analyzes and sorts out the patterns in all kinds of subjects, and discusses their decorative techniques and social and cultural backgrounds, thus discuss further it discusses the life situation and national cultural characteristics of the people of different classes in the Yuan dynasty.

Keywords: *in the Beijing area, Yuan dynasty, patterns of porcelain, artistic features*

Судалгааны арга зүй

Түүхэн эх сурвалж судалгааны арга: Археологийн малтлагын явцад олж авсан биет баримт нь Юань гүрний үеийн шаазан олдворуудын тодорхой хэв маяг, тоо хэмжээ, тархалт болон бусад мэдээллийг өгч, судалгаа хийхэд чухал үндэс суурь болж өгдөг.

Юань гүрний үеийн түүхийн материал, урлагийн бүтээлийн үнэлгээ, эрдэм шинжилгээний ном болон бусад баримт бичгүүдийг судалснаар бид Юань гүрний нийгмийн гарал орчин, гоо зүй, уран сайхны үзэл баримтлалыг ойлгож, шаазан бүтээлүүдийн уран сайхны онцлогийг ойлгох соёлын суурь болж чадна.

Семиотик арга: Сав суулганы хэлбэр, гоёл чимэглэлийн хээ, үүрэг зэрэгт морфологийн шинжилгээ хийснээр тухайн үеийн нийгмийн амьдралд ямар байр суурь, үүрэг гүйцэтгэж байсныг тусгана. Найман өнцөгт нарийн хүзүүтэй шаазан лонх зэрэг ийм онцгой хэлбэртэй шаазангаас Юань гүрний ноёрхогчид Бомб, Буддын шашинд итгэдэг байсныг улам харж болно.

Харьцуулан шинжлэх арга: Бусад цаг үе, бүс нутгийн шаазан эдлэлтэй харьцуулсан судалгаагаар Юань гүрний үеийн Бээжингийн бүс нутаг, өөр бүс нутгаас олдсон шаазангийн хээний ялгаа илрүүлж болно.

Задлан шинжлэх арга: Шаазан эдлэлийн шинжилгээ, судалгааны аргууд нь морфологи, технологи, соёл гэсэн гурван үндсэн чиглэлийг агуулдаг. Нэгдүгээрт, морфологийн шинжилгээ нь шаазан эдлэлийн хэлбэр, хээ, гоёл чимэглэлийн шинж чанарыг судлах замаар түүний эрин үе, бүс нутаг, үйлдвэрлэлийн технологийн талаарх мэдээллийг илрүүлж, үүгээрээ түүхийн үндэс, соёлын утгыг илтгэдэг. Хоёрдугаарт, техникийн шинжилгээ нь шаазан эдлэлийн материал, паалангийн өнгө, шавар зэрэгт дүн шинжилгээ хийснээр түүний үйлдвэрлэлийн үйл явцын хөгжил, хувьсал, түүхийн янз бүрийн цаг үеийн техникийн шинж чанарыг илрүүлэн, шаазан үйлдвэрлэх үйл явц, түүхий эд, шатаах аргыг тодорхойлдог. Эцэст нь соёлын шинжилгээ нь шаазан эдлэлд агуулагдах соёлын утга агуулгад анхаарлаа хандуулж, түүний чимэглэл, сэдэв, хэрэглээний хувилбаруудыг судлах замаар соёл, шашин шүтлэг, нийгмийн амьдралд гүйцэтгэх үүрэг, ач холбогдлыг судлах болно. Шинжилгээний эдгээр гурван аргыг цогцоор нь ашигласнаар шаазан эдлэлийн түүх, технологи, соёлын суурь ойлголтыг иж бүрэн, гүнзгийрүүлэн гаргахаас гадна шаазан эдлэлийн судалгаанд олон талын хэтийн төлөв, арга зүйн үндэс суурь болж өгнө.

1. Бээжин орчмын Юань гүрний шаазан эдлэлийн археологийн олдворууд ба судалгааны тойм

Юань Дайду буюу Дайду хот (薊門防禦考) нь өнөөгийн Бээжингийн хот суурин газарт байрладаг бөгөөд хойд талаараа Юань Дайду хотын туурь цэцэрлэгт хүрээлэн, урд талаараа Чан Ан гудамжаар хиллэдэг, мөн зүүнээс баруун тийш Бээжингийн хоёрдугаар тойруу замын нэгдүгээр зам хүртэл юм. Тухайн үеийн дэлхийн хамгийн том хот байсан ба Хубилай хаанаас Жиюань (zhì yuán, 至元) дөрөв дэх оны 1-р сарын 30-ны өдрөөс (1267 оны 2-р сарын 25) Юань гүрний Тогоонтөмөр ухаант хааны Хуйзүн (yuán huì zōng, 元惠宗) 28-р оны 8-р сарын 2-ны өдөр (1368 оны 9-р сарын 14) хүртэл тэрээр Юань гүрний нийслэл байв.

1267 онд Хубилай хаан нийслэлээ Шандугаас төв хятад дахь Жунду (中都 zhōng dū) руу нүүлгэж, Жунду хотыг нийслэл, Шанду хотыг дагуур нийслэл болгон тогтоосон байна. Түүнээс хойш Бээжин нь Юань гүрний улс төрийн төв болжээ. Юань гүрний ихэнх барилгуудын архитектур нь “өмнөх болон дараагийн төрийн хоорондох гүүр” болдог. Монголын Юань гүрний улс төр нь эдийн засгийн хөгжлийг чиглүүлж, эдийн засгийн хөгжил нь гар урлалын үйлдвэрлэлийг ахиулж, гар урлалын үйлдвэрлэл нь монголын Юань гүрний соёлыг шинэчлэхэд тусалсан.

Чижоу зуух, Жүн зуух, Лонгчуань зуух гэх мэт өмнөх үеийнхний үндсэн дээр уламжлалт бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэсээр байна. Ялангуяа Юань гүрний эрх баригчид шаазан үйлдвэрлэлтэй холбоотой асуудлыг хариуцуулахаар Жиндэжэн хотод “Фулян шаазан товчоо” (fú liáng cí jú, 浮梁瓷局)-г тусгайлан байгуулсан явдал юм. Энэ байгууламж нь шаазан эдлэлийн хөгжилд ихээхэн хувь нэмэр оруулж, аажмаар Шаазан эдлэлийн үйлдвэр Жиндэженд төвлөрөх хандлага бий болсон. Юань гүрэн бол шаазан эдлэлийн хөгжлийн түүхэн дэх чухал үе бөгөөд шаазан эдлэл үйлдвэрлэх технологи дээд цэгтээ хүрсэн үеүдийн нэг юм. Шаазан үйлдвэрлэх техник, гоёл чимэглэлийн урлаг урьд өмнө байгаагүй өндөрт хүрсэн бөгөөд Юань гүрний үед зэсийн улаан паалантай шаазан (Ё Ли Хонг, yóu lì hōng, 釉里紅) ба хөх хуарт шаазан үйлдвэрлэлийн арга боловсорч гүйцсэнээр нь шаазан эдлэлийн төлөөлөгч болгосон байна. Мөн Жиндэжен хотод олон шинэ төрлийн шаазан хийж, шатааж, өөр өөр бүс нутагт тээвэрлэдэг байв.

XX зууны хагасаас хойш Бээжин хот аажмаар өргөжиж, хотын барилгын ажлын явцад археологийн олон олдвор олдсон ба 1959 онд Сидан (xī dān, 西单) дэлгүүрийн хойд хэсгээс зуны зуухны (jūn yáo, 钧窑) цэцгийн амсарт хоёр чихтэй лонх, 1964 онд Дэшэнмэний гадаа Хуанси (de shèng mén wai, huáng sī, 德胜门外黄寺) засварын үйлдвэрээс гурван өнгийн луу, галт шувууны паалант хүлс (хүж шатаагч), 1974 онд Андинмены нүүрсний үйлдвэрийн газраас хөх хуарт лийр хэлбэртэй шаазан гүц, цагаан паалантай, хар өнгийн дөрвөн цуваа хавтгай гүц, 2007 онд Юхэ голын (玉河) BD4I далангаас өндөгний цагаан паалантай, давхар загасан хээтэй аяганы ёроол гэх мэт зүйлс олдсон нь Бээжин дэх Юань гүрний шаазан эдлэлийн хөгжлийг харуулж байна.

1998 онд Хайдян (hǎi diàn, 海淀) дүүргийн Зуны ордонд (И Хэюань) Елү Жу (1221-1285)-ын булшнаас өндөгний цагаан паалантай, өндөр хөлт аяга (luán bái yóu gāo zú bēi, 卵白釉高足杯), нарийн хүзүүтэй лонх (yú hu chūn pīng,

玉壶春瓶), хоёр загасны хээтэй таваг (shuang`yu`pan 双鱼盘), Лонгчуань цэладон таваг (long`quan`qing`you`pan, 龙泉青釉盘) гэх мэт зүйлсийг илрүүлсэн байна. Хатан хааны гэр бүл, угсаатан, язгууртны өргөөнөөс олдсон шаазан эдлэл нь нэн тансаг, дэгжин байдлын төлөөллийн жишээ юм.

Харин хот буураас олдсон шаазан нь тухайн үеийн жирийн иргэдийн амьдралыг тусгаж чаддаг. 1977 онд Миюн, Гэжуан, Ситиан, Тайзиву (mi`yun`xi`tian`ge`zhuang`tai`zi`wu`cun`mu`bi`hua, 密云西田各庄太子务村壁画墓) тосгон дахь ханын булшнаас цагаан паалантай, урт хүзүүтэй лонх, цагаан паалантай, хар өнгийн таваг, цагаан паалантай, хар өнгийн аяга, 1986 онд Янчин хотын Любин тосгоны Дагуантоу (yan`qing`liu`bin`xiang`da`guan`tou`cun, 延庆刘斌乡大观头村) тосгоноос цагаан паалантай, хар өнгийн ваар, Лонгчуань цэладон таваг зэргийг гаргажээ. 2006 онд Пингу хотын Мафан хотын Хэбэй (ping`gu`ma`fang`zhen`he`b`ei`cun, 平谷马坊镇河北村) тосгоны M2 газраас цагаан паалантай хар аяга, цагаан паалантай таваг, 2010 онд Чанпин, Шиншоу (chang`ping`xing`shou`zhen`xing`si, 昌平兴寿镇兴寿) дүүргийн M190 газраас бор паалантай, тахианы хөлтэй лонх (ji`tui`ping, 鸡腿瓶) олджээ. Иж бүрэн сав суулга нь хүмүүст гоо үзэсгэлэнгийн таашаал авчрахаас гадна гадаргын чимэглэл, хэлбэр бүтэц гэх мэтийг судлахад тусалдаг. Гэхдээ малталтын болон тээвэрлэлтийн явцад эвдрэл гарах нь гарцаагүй. Хэдийгээр хагархай шаазан эдлэл нь өөгүй гоо үзэсгэлэнгээ алдсан, үнэ цэнэ багатай мэт боловч судлаачид хагархай хэлтэрхий шаазан дээр шатаасан он хугацаа, материал, гарал үүсэл, үйлдвэрлэлийн үйл явц гэх мэтийг шинжлэх хэрэгтэй. Эвдэрсэн шаазан эдлэл нь практик судалгааны ач холбогдолтой. Бээжингээс Юань гүрний үеийн шаазан эдлэлийн хэлтэрхий олдсон гол газруудад Юнхэ сүмийн (yong`he`gong 雍和宫) хатны өргөө, 106-р дунд сургуулийн өргөө, Шижиншан дүүргийн M68 буудлагын талбай гэх мэт газрууд багтжээ.

Шаазанг судлахдаа гоёл чимэглэл, паалангийн өнгө, тусгай хэлбэр гэсэн гурван зүйлд анхаарах ёстойг зарим эрдэмтэд онцолсон байдаг. Чимэглэлийг ихэвчлэн лонх, сав, таваг, аяга болон бусад хэлбэрт оруулдаг. Иймэрхүү сав суулга нь тэгш хэмтэй, том зайтай байдаг нь гоёл чимэглэлийн гоо сайхныг илүү сайн харуулж чаддаг. Юань гүрний үеийн шаазан эдлэлийн гайхамшигт ололт нь пааландсан өнгөнд тусгагдсан бөгөөд хөх хуарт шаазан (qing`hua`ci, 青花瓷), зэс улаан паалантай шаазан (tong`hong`you`ci, 铜红釉瓷), өндөгний цагаан паалантай шаазан (luan`bai`you`ci, 卵白釉瓷), кобальт цэнхэр паалантай шаазан (gu`lan`you`ci, 钴蓝釉瓷), паалантай улаан шаазан (hong`ci, 红瓷) зэрэг багтана. Төрөл бүрийн шаазан эдлэлийн паалангийн өнгө нь өөр өөр байдаг. Зэсийн улаан паалан нь улаан, хангалттай тод биш боловч улаан өнгө нь хүмүүст баяр баясгалангийн мэдрэмжийг өгдөг, кобальт цэнхэр паалан нь цэвэр, тод гялалзсан өнгөтэй. Тусгай дүрсийн тухайд, Юань гүрний үед Бээжингээс олдсон шаазан нь бурхан багшийн баримал, үзэгний тавиур, дэнлүүний тавиур зэрэг онцгой, өвөрмөц хэлбэртэй, гоёл чимэглэл, хэлбэр дүрсээ нэгтгэсэн байдаг. Чимэглэл, хэлбэр дүрс нь нэгдмэл учраас энэ төрлийн олдвор дээр тусгай гоёл чимэглэлийн судалгаа хийхгүй.

Юань гүрний шаазан эдлэл нь Мин, Чин гүрний үеэс эхлэн судалгааны сэдэв байсаар ирсэн боловч уламжлагдан ирсэн бүтээл харьцангуй цөөн байсан тул Юань гүрний шаазан эдлэлийн талаарх эрдэм шинжилгээний судалгаа Мин, Чин гүрэн

ба орчин үед аль алинд нь ч маш цөөхөн хийгдэж байна.

1920-оод онд Британид амьдарч байсан хятадын эртний эдлэлийн худалдаачин Ву Лайси Бээжингийн Люличан (liu`li`chang, 琉璃厂) хотод ховор тохиолдох Юань гүрний хөх хуарт үүл, луу хээтэй зааны чихний хоёр ширхэг шаазан авчирсан. Харамсалтай нь эдгээр соёлын үнэт дурсгалуудыг тухайн үеийн бараг бүх “мэргэжилтнүүд” хуурамч шаазан гэж үзэж байсан. Гэхдээ “Юань гүрний үед хөх хуарт шаазан байгаагүй” гэж тухайн үеийн хятадын эртний эдлэлийн дэлгүүрүүдийн дунд “зөвшилцсөн” бололтой. Эцэст нь энэхүү Юань гүрний хөх хуарт шаазанг эртний хятадын керамик шаазан эдлэл цуглуулагч английн Персивал Дэвид (Sir. Percival David) хэмээх иргэн цуглуулжээ.

Юань гүрний хөх хуарт үүл, луу хээтэй зааны чихний хос шаазан Лондонд гарч ирсэн нь анх Британийн музейн эртний хятад керамик шаазан судлаач Р.Л.Хобсон (R.L.Hobson)-ы анхаарлыг татаж, хүлээн зөвшөөрч, 1929 онд “Мин улсын өмнөх хөх хуарт шаазан” (Blue and White Before Ming) зохиолоо хэвлүүлсэн. Энэхүү эрдэм шинжилгээний өгүүлэлд Юань Жижэнгийн (zhi`zheng, 至正) 11-р он (1351)-ы хэмээх дурсгалын бичээс бүхий хөх хуарт үүл, луу хээтэй зааны чихний хос шаазанг танилцуулсан. Гэсэн хэдий ч Хобсоны зохиол тухайн үеийн дэлхий дахинд тийм ч их нөлөө үзүүлээгүй.

1952 онд АНУ-ын Фрээр урлагийн галерей (Freer Gallery of Art)-н эртний хятадын керамик шаазан судлаач, доктор Ж.А.Пап “XIV зууны хөх хуарт шаазан: Истанбул дахь Тобкапу ордны хятад шаазан эдлэл” (Fourteenth Century Blue-and-White: A Group of Chinese Porcelain in the Topukapu Sarayi Muzesi, Istanbul), 1956 онд “Ардебил сүмийн цуглуулгаас хятад шаазан” (Chinese Porcelain from Ardebil Shrine) бүтээлүүдээ хэвлүүлсэн.

Тэрээр Давидын цуглуулсан хос шаазанг Турк, Ираны музейгээс цуглуулсан ижил төрлийн хятад шаазан эдлэлтэй харьцуулан, стандарт баримжаа сав болгон ашиглаж, хөх хуарт үүл, луу хээтэй зааны чихний хос шаазан хэв маягтай хөх хуарт бүх шаазан эдлэлийг ийм төрлийн шаазантай XIV зууны хөх хуарт шаазан гэж ангилан тогтоожээ. Тэр цагаас хойш Юань гүрний хөх хуарт шаазанг хятадын эртний керамик шаазан судлаачид дэлхий даяар хүлээн зөвшөөрсөн байна. Хятадын эрдэм шинжилгээний хүрээлэн энэ төрлийн хөх хуарт шаазанг “Жижэн төрөл” хөх хуарт шаазан гэж нэрлэсэн. Энэ хос “Жижэн төрөл” шаазан нь Юань гүрний хөх хуарт шаазантай судалгааны лавлагааны стандарт болсон. Жинхэнэ утгаараа энэ олдвор Юань гүрний хөх хуарт шаазангийн судалгааг эхлүүлсэн.

Сүүлийн жилүүдэд Бээжингийн нутгаас олдсон Юань гүрний шаазан эдлэлийн тоо олширч, судалгааны дүн өмнөхөөсөө ч арвин болсон байна. Юань Дайдугийн малтлагын судалгааны “Дайдугийн хайгуул, малтлага” (Юань Дайду археологийн баг 1972), “Юань гүрний үеийн Дайдугаас олдсон соёлын дурсгалууд” (Жан Нин 1972), “Хөх хуарт шаазангийн гарал үүслийн шинж чанарыг судлах нь: Юань гүрний Дайдугаас олдсон хөх хуарт шаазангуудын тухай тэмдэглэл” (Жао Гуанлин 1992) зэрэг ном хэвлэгдсэн. Түүнчлэн “Бээжингийн Чанпин хотын Шиншоу (xing`shou`si, 兴寿镇) дахь Юань гүрний булшны малтлагын тайлан” (Бээжингийн соёлын дурсгалт хүрээлэн 2011) “Яньчин хошуу дахь Дунван Хуайн зуух (yan`qing`xian`dong`wang`hua`ying`yao`zhi, 延庆县东王化营窑址) болон булшны малтлагын

тайлан” (Бээжингийн соёлын дурсгалт хүрээлэн 2008), “Юань гүрний оршин суух газрууд” (Юань Дайду археологийн баг 1972) гэх мэт орон нутгийн малтлагын зарим тайланг нийтэлсээр байгаа нь Бээжин дэх Юань гүрний шаазан эдлэлийн судалгааны хөгжил цэцэглэлтэд хувь нэмрээ оруулсаар байна.

2. Шаазан чимэглэлийн ангилал

Юань гүрний шаазан эдлэлийг гоёл чимэглэлийн үндсэн сэдвүүдээр нь ургамлын хээ, амьтны хээ, үлгэрийн баатруудын хээ, үсэг бичгийн чимэглэл гэх мэт дөрвөн их төрөлд хувааж, геометрийн хээ, чавхдаст хээ, эргүүлэг гэх мэтчилэн туслах хээний төрөлд мөн ангилдаг.

2.1 Ургамлын хээ

(а) Орооцолдсон цэцэг өвсний хээ (juan`cao`wen 卷草纹) болон **Хятад хуй үсэгтэй хээ**: Орооцолдсон цэцэг өвсний хээ болон хятад хуй үсэгтэй хээг голчлон хоосон орон зайг өөрчлөх, нөхөхөд туслах хээ болгон ашигладаг. Эртний шаазан нь гоёмсог хэлбэр, жигд паалантай өнгө, гоёмсог хээ угалзаараа онцгой үнэ цэнтэй юм. Чимэглэлийн хээ нь ихэвчлэн сав суулганы хүзүү, амсар, хажуу зэрэгт байдаг. Чимэглэлийн дүр төрх нь үргэлж өөрийн гэсэн утгатай бөгөөд санамсаргүй байдлаар зураагүй. Ихэнхдээ орооцолдсон цэцэг өвсний хээ нь ямар ч төгсгөлгүй зурсан байдаг нь гоо үзэсгэлэн бөгөөд чөлөөтэй мэдрэмжийг өгдөг. Тухайлбал, 1962 онд Бээжингийн Шинжэкоу (xin`jie`kou, 新街口) дахь Юань Дайдугийн дурсгалын хойд хананы суурийн доор Юань гүрний соёлын давхаргаас хөх хуарт гадил жимсний навчны хээтэй шаазан аяга олджээ.

Зураг 1. Жиндэжсен зуухны хөх хуарт бадамлянхуа хээтэй аяга (Ий,уи, 匜), “Бээжингийн соёлын дурсгалын чухал цуглуулга” сэтгүүл, 2004.

(б) Цээнэ цэцэг (牡丹), бадамлянхуа цэцэгсийн хээ чимэглэл: Бээжингээс олдсон Юань гүрний үеийн шаазан эдлэлийн гуравны нэгээс илүүг цэцгийн чимэглэл эзэлдэг бөгөөд гол нь бадамлянхуа, хризантема (ju`hua, 菊花), цээнэ (mu`dan, 牡丹), чавганы цэцэг (mei`hua, 梅花) байдаг ба тэдгээрийн дотор бадамлянхуа илүү нарийн бүтэцтэй байдаг. Бадамлянхуа хэлбэрт багцалсан бадамлянхуа, орооцолдсон бадамлянхуа хээ, бадамлянхуа дэлбээний хээ гэх мэт багтана.

Зураг 2. Лонгчуан зуухны ногоон паалантай Цээнэ цэцгийн хээтэй таглаатай сав, “Бээжингийн соёлын дурсгалын чухал цуглуулга” сэтгүүл, 2004.

2.2 Амьтны хээ

Юань гүрний үеийн нийтлэг амьтдын гоёл чимэглэлд 1973 онд Бээжингийн Андинмэн (an`ding`men, 安定门) хотын гаднах Юань гүрний дурсгалаас олдсон ногоон, цагаан паалант Таотиэ (tao`tie`wen, 饕餮纹) сийлбэр хээтэй хүлс байхаас гадна луу, галт шувууны хээ зэрэг эрт дээр үеэс уламжлагдан ирсэн, мөн эрх мэдлийг бэлгэддэг шаазан багтана. Мөн эндээс цагаан дэвсгэр, хар хуарт, луу, галт шувууны хээ бүхий дөрвөн цуврал хавтгай лонх, ховор тохиолддог нисдэг тогорууны хээтэй шаазан олдсон. 1959 онд Бээжингийн Шичен дүүргийн Төрийн зөвлөлийн анхны зочны ордны газраас үүл тогорууны ба загас, замаг хээт цагаан дэвсгэр, хар хуарт бүхий цагаан хувин, 1972 онд Бээжингийн Шисүй Хутун Юань Дайду гэдэг газраас цагаан дэвсгэр дээр хар хуарт загас, замаг хээтэй сав, Бээжин дэх ордон музейн туулайн хээтэй улаан паалант нарийн хүзүүтэй лонх зэрэг олджээ.

Зураг 3. 1973 онд Бээжингийн Андинмэн хотын гаднах Юань гүрний дурсгалаас олдсон ногоон, цагаан паалант Таотиэ сийлбэр хээтэй хүлс, “Бээжингийн соёлын дурсгалын чухал цуглуулга” сэтгүүл, 2004.

Луу, галт шувууны хээ нь Юань гүрний амьтдын хээний ихэнх хувийг эзэлдэг байсан бөгөөд аажмаар өөрсдийн онцлогийг бий болгосон лууны биеийн бүтэц нь нарийн хүзүүтэй, могойн биетэй, эвэр нь дээшээ чиглэсэн, ихэвчлэн гурван

хумстай байдаг нь ихэнхийг эзэлнэ. Галт шувууны биеийн бүтэц нь тахианы толгой, бүргэдийн хошуугай, тогосын сүүлтэй юм. Ихэвчлэн давхар галт шувуу, дөрвөн галт шувуу, зургаан галт шувуу, эсвэл Кириг эсвэл луу хээтэй хослуулсан байдаг. Юань гүрний үед амьтны хээг ихэвчлэн ургамлын хээтэй хослуулан эд зүйлсийн гадаргуу дээр зурдаг байжээ.

Зураг 4. 1973 онд Бээжингийн Андинмен (an`ding`men, 安定门) хотын гаднах Юань Дайду газраас олдсон цагаан дэвсгэр, хар хуарт, луу, галт шувууны хээ бүхий дөрвөн цуврал хавтгай лонх, “Бээжингийн соёлын дурсгалын чухал цуглуулга” сэтгүүл, 2004.

2.3 Үлгэрийн баатруудын хээ

Ургамлын болон амьтны хээ маягаас хожуу үлгэрийн баатруудын хээ хэв маяг гарч ирэв. Юань гүрний үед баатруудыг хөх паалан зураасаар тодотгохын тулд доор дэвсгэрийг цагаан болгон хөх паалангаар зурах арга техникийг ашигласан бөгөөд тэдгээр нь үлгэрийн дүрүүдийн үйл явдал, ургамал, тэнгэр, газар, ан амьтадтай хослуулсан байдаг. Юань гүрний үе бол хөх хуарт шаазан урлалын оргил үе байсан тул Юань шаазан дээрх үлгэрийн баатар, үйл явдлын хээ нь эрин үеийг илэрхийлэх ач холбогдолтой юм.

Зураг 5. Жиндэжен зуухны хөх хуарт галт шувууны толгой хэлбэртэй хавтгай шаазан гүц, “Бээжингийн соёлын дурсгалын чухал цуглуулга” сэтгүүл, 2004.

3. Шаазан чимэглэл Юань гүрний үеийн нийгмийн амьдралыг тусгах нь

3.1 Монгол, хятад үндэстний амьдрал

Монголчууд төв хятад руу түрж орсон бөгөөд төв хятад нутгийн хятад үндэстний соёл нь хоёр өөр соёлын төрөлд хамаарах бөгөөд эдгээр хоёр соёл хоорондоо сүлэлдэж байгаа нь шаазан эдлэлийн чимэглэл, хэлбэр дүрсээр илэрдэг.

Үхэр хонь, бүргэд, тал нутаг, үүл зэрэг нь монголчуудын төлөөллийн соёл бөгөөд эдгээр уламжлалт хээ нь Ордосын алт мөнгөн эдлэлд тод туссан боловч Юань гүрний шаазан эдлэлээс эдгээр монгол соёлын дурсгалыг олоход бэрх. Бээжингийн Ордон музейгээс цуглуулсан туулайн хээтэй зэсийн улаан паалант шаазан нь монголчуудын тал нутгийн амьдралыг харуулсан цорын ганц монгол Юанийн шаазан юм. Луу, галт шувуу, цээнэ цэцэг, үүл, аянгын хээ, амьтны нүүрт хээ зэрэг хятад үндэстний гоёл чимэглэлийн эзлэх хувь нь монгол гоёл чимэглэлийн хэмжээнээс хамаагүй их байна.

Бээжингийн нутгаас олдсон цорын ганц шаазан эдлэл бол үлгэрийн баатруудын хээгээр чимэглэгдсэн цагаан дэвсгэр, хар цэцэгтэй, бор өнгийн тагтай шаазан юм. Зургийн бүтцээс харахад, өвгөн толгойгоо бөхийлгөж зогсох бөгөөд хувцсыг нь хар өнгөөр будаж, гоёл чимэглэлийн зураас нь маш товч, тод, жигд байна. Энэхүү гар аргаар хийсэн техник нь Юань гүрний үеийн хятад үндэстний тав тухтай, ая тухтай амьдралыг дүрсэлсэн бөгөөд Юань гүрний үеийн хятад үндэстний ахуй амьдралыг харуулсан нэн ховор соёлын дурсгал юм. Энэхүү соёлын дурсгалыг Юань гүрний бусад хөх хуарт шаазан эдлэлтэй харьцуулж үзвэл, Монгол, Юань гүрний үед хятад үндэстний үлгэрийн баатруудын хээ түүхийг шаазан дээр тусгаж, монголчууд хятад үндэстний соёлд харьцангуй хүлээцтэй ханддаг байсан гэж дүгнэж болно.

3.2 Сэтгэл зүйн ертөнц

Юань гүрний үеийн цэцэг, ургамлын хээ нь голдуу цээнэ цэцэг, бадамлянхуа хээ байв. Цээнэ цэцгийн хээ нь Тан гүрний үед бий болсон бөгөөд олон дэлбээтэй байдаг тул хөгжил цэцэглэлт, гоо үзэсгэлэн, аз жаргалын утгыг агуулсан байдаг. Юань гүрний үед цээнэ цэцэг болон бусад гоёмсог цэцгүүдийг алдар нэр, эд баялгийг харуулах сэдэв болгон өргөнөөр ашигладаг байсан.

Бадамлянхуа хээ чимэглэлийг гоёл чимэглэлийн зориулалтаар ашигладаг бөгөөд энэ нь зөвхөн гоо үзэсгэлэнгээсээ гадна шашны өнгө төрхийг илэрхийлдэг. “Хуа Яан судар” (hua`yan`jing, 华严经)-д “Хуа цанг Ши Жиэпин” (hua`cang`shi`jie`pin, 华藏世界品) байдаг бөгөөд “Хуа” (hua, 华) нь бадамлянхуа, “Цанг” нь бадамлянхуа цэцгийн үрийг хадгалдаг газрыг хэлдэг.

Бээжингийн Ордны музейн цуглуулгад хадгалагдаж байгаа хөх хуарт далайн усан хээ ба цагаан луу хээтэй найман өнцөгт нарийн хүзүүтэй шаазан лонх нь мөрөн дээрээ диагональ сүлжээ хээтэй (xie`ge`jin`wen, 斜格锦纹). Торгоны хээний (торгоны хээ (jin`wen, 锦纹) нь ихэвчлэн яст мэлхий, цэцэг, моаре, үүл, хас тэмдэг гэх мэт олон янзын хэлбэрээс бүрддэг ба тогтолцоо нь өтгөн, тогтмол, гоёмсог, тансаг юм) доор хүслийн үүлс бүхий тойрог хээ бий. Дотор нь галт шувуу эсвэл

цээнэ цэцгийн хээ дундаас кирин гарч ирж буй хээ байж. Шаазангийн голд дөрвөн цагаан луу зурсан болон хөх хуарт далайн ус, дөл хээгээр доторлогоотой, хөлний эргэн тойронд руй үүлний толгойн хээ (ru`yi`yun`tou`wei, 如意云头纹), дотор талд цээнэ цэцэг, навчийг зурсан байна. Мандал нь зүүн талаараа эхэлж, баруун хойд талаараа үргэлжлэн найман зүгт төгсдөг нь бурхны шашин эргэн тойронд тархсан гэсэн үг юм. Энэ шаазан савыг бүх талаараа лууны хээгээр чимэглэсэн нь эзэн хааны хүчийг мандуулахыг бэлгэддэг. Энэ нь Юань гүрний ноёрхогчид Бомб, Буддын шашинд итгэдэг байсныг улам баталж байна.

3.3 Нүүдэлчдийн загвар

Монголчууд тухайн үед улс орныг эзэгнэж байсан бөгөөд энэ үеийн шаазан чимэглэлд ч нүүдэлчдийн соёлын үлдэгдэл туссан байдаг. Үүний хамгийн тод жишээ бол Бээжингийн Ордны музейгээс цуглуулсан туулайн хээтэй нарийн хүзүүтэй зэсийн улаан паалант шаазан лонх юм. Энэхүү шаазангийн дээд хэсэгт цэцэг, өвсний дунд гүйж буй туулайг дүрсэлсэн бөгөөд зураас нь урсам тод, байгалийн шинжтэй, дүрс нь амьд мэт харагдаж байна. Юань гүрний үед олдсон бусад соёлын дурсгалт зүйлс дотор туулайн дүрс байхгүй бололтой. Энэхүү олдворын хээ нь хятад үндэстний соёлд тогтсон жишиг биш бөгөөд Юань гүрний ноёрхогчидтой холбоотой байх магадлалтай, монголын ард түмний тал нутгийг хайрлаж буйн илэрхийлэл байж магадгүй гэж таамаглаж байна.

Хэлэлцүүлэг

Юань гүрний үеийн шаазан эдлэлийн судалгааг гурван төрөлд хуваадаг. Нэгдүгээр ангилалд Ма Шигүйгийн “Юань Дайду газраас олдсон шаазан эдлэлийн тухай товч тайлан” (Ма Шигүй 2005), Жао Гуанлиний “Хэдэн ширхэг Юань гүрний хөх хуарт шаазан” (Жао Гуанлин 1992) зэрэг шаазан эдлэлийн нарийн тайлан, судалгаа байдаг. Хоёрдугаар ангилалд Жао Гуанлиний “Хөх хуарт шаазангийн гарал үүсэл, шинж чанарыг судлах нь - Юань гүрний Дайду хотын хөх хуарт шаазан эдлэлийн тухай тэмдэглэлүүд” (Жао Гуанлин 1992), Лю Шулиний “Дайду хотын хөх хуарт шаазан ба Юанийн хөх хуарт шаазангийн экспортын борлуулалт” (Лю Шулин 1987) зэрэг шаазан үйлдвэрлэл, борлуулалтын сэдэвчилсэн судалгаа ордог. Ю Жинбао нар “Елвжу болон түүний хосын булшнаас олдсон ордны шаазангийн тухай товч тайлан” (Ю Жинбао 2012), Гуо Яньгийн “Юань гүрний үеийн Дайду хотод малтсан хөх хуарт шаазан ба сүүдрийн цэладон (ying`qing`ci, 影青瓷)” (Гуо Яньи 1982), Ли Рүнвү “Жанжиаванаас олдсон Лонгюань эртний шаазангийн гарал үүслийн EDXRF шинжилгээ” (Ли Рүнвү 2012) зэрэг шаазан эдлэлийн найрлагыг илрүүлэх, гарал үүслийн талаарх судалгаа гурав дахь төрөлд ордог.

Дүгнэлт

Бээжингээс олдсон Юань гүрний үеийн шаазан эдлэл нь Юань гүрний шаазан эдлэлийн соёлыг судлахад үнэ цэнтэй бодит мэдээлэл өгдөг. Эдгээр шаазан нь хэлбэр дүрс, чимэглэл, пааландсан өнгөөрөө тодорхой шинж чанартай бөгөөд түүхэн болон урлагийн чухал ач холбогдолтой юм.

Юуны өмнө Бээжингээс олдсон Юань гүрний шаазан нь ихэвчлэн хөх хуарт шаазан, цагаан паалантай шаазан, хар паалантай шаазан байна. Тэдгээрийн дотроос хөх хуарт шаазан нь хөх, цагаан хээг голчлон ашигласан байх бөгөөд будах арга техник нь тав тухтай харагдаж, хээ нь ихэвчлэн цэцэг, шувууд, уул ус болон бусад хээтэй, тод, чамин, уран сайхны хэв маягтай. Цагаан паалантай шаазан нь цэвэр цагаан, нарийн найрлагийн паалантай, голчлон лонх, гүц, хүлс, таваг гэх мэт хэлбэртэй байгаа нь Юань гүрний шаазан эдлэлийн дэгжин байдлыг илтгэсэн байдаг. Харин хар паалантай шаазан нь өвөрмөц гоёмсог гоо сайхныг харуулдаг. Оргил үедээ өнгө нь гүн, бүтэц нь зузаан бөгөөд ихэвчлэн цайны багц, хүлс болон бусад сав суулга хийхэд ашиглагддаг.

Ерөнхийдөө Бээжингээс олдсон Юань гүрний үеийн шаазан нь хэлбэр дүрс, чимэглэл, пааландсан өнгөөрөө баялаг, олон янзын шинж чанартай байгаа нь түүх, урлагийн чухал ач холбогдолтой байна. Эдгээр шаазан эдлэлүүд нь Юань гүрний шаазан эдлэлийн соёлыг судлахад чухал мэдээлэл өгөхөөс гадна Юань гүрний нийгмийн аж ахуй, соёлын онцлогийг ойлгоход үнэтэй түүхийн лавлагаа болж өгдөг.

Ашигласан материалын жагсаалт

- Бээжингийн соёлын дурсгалт зүйлсийн редакцийн зөвлөл, Бээжин хотын соёлын дурсгалын товчоо. 2004. *Карамик боть - Бээжингийн соёлын дурсгалын цуврал*. (《北京文物精粹大系》编委会, 北京市文物局.《陶瓷卷-北京文物精粹大系》[2].北京出版社, 2004)
- Бээжингийн Соёлын дурсгалт зүйлсийн хүрээлэн. 2008. *Янчин дүүргийн зүүн хэсэг дэх Ванхуайн зуухны газар ба булины малтлагын тайлан. Бээжингийн Археологи (Хоёр дахь цуврал)*. Бээжин: Бээжин Яншань хэвлэлийн газар. (北京市文物研究所.延庆县东王化营窑址、墓葬发掘报告[R] 北京考古(第二辑).北京:北京燕山出版社, 2008)
- Бээжингийн Соёлын дурсгалын хүрээлэн. 2011. *Миюн хошууны 7-р дунд сургуулийн төслийн археологийн малтлага. Бээжингийн археологийн ажлын тайлан (2000-2009): Миюн, Хуайроу, Чанпин боть*. Шанхай: Шанхайн эртний номын хэвлэлийн газар. (北京市文物研究所.密云县第七中学工程考古发掘报告[R] 北京考古工作报告(2000—2009)密云、怀柔、昌平卷,上海:上海古籍出版社, 2011)
- Гуо Яньи. 1982. *Дайду дахь малтлагад хийсэн хөх хуарт шаазан, сүүдрийн цэладон*. (郭演仪.元大都发掘的青花和影青瓷[J].考古, 1982)
- Жан Нин. 1972. *Юань гүрний үеийн Дайдугаас олдсон соёлын дурсгалууд*. (张宁.记元大都出土文物[J].考古,1972)
- Жао Гуанлин. 1972. *Юань гүрний Хөх хуарт шаазан эдлэлийн танилцуулга*. (赵光林.介绍几件元代青花瓷器[J].文物,1972)
- Жао Гуанлин. 1992. *Хөх хуарт шаазан ба цагаан шаазангийн гарал үүсэл, шинж*

чанарыг судлах нь: Юань Дайду гаас олдсон Хөх хуарт шаазан эдлэлийн тухай тэмдэглэл. (赵光林.试探青花瓷器的起源和特点:元大都出土青花瓷札记[J].南方物, 1992)

Ли Ронгву. 2012. “Жанжяванд олдсон эртний шаазан гарал үүслийн талаарх EDXRF шинжилгээ.” *Бээжингийн багийн их сургуулийн сэтгүүл* (4): 359-362. (李融武.张家湾出土龙泉古瓷来源的EDXRF分析[J].北京师范大学学报,2012(4):359-362页.)

Лю Шулин. 1987. *Дайду хотод олдсон Хөх хуарт шаазан ба цэладон шаазан экспортлох: Нийслэл музей.* (刘树林.大都城的青花瓷及青花瓷外销[M].北京:首都博物馆,1987)

Ма Шигүй. 2005. *Юань гүрний үеийн Дайду газраас олдсон шаазан эдлэл.* (马希桂.简论元大都遗址出土的瓷器(上)[J].收藏家, 2005)

Юань Дайду археологийн баг. 1972. *Бээжингийн Хоуинфан дахь Юань гүрний оршин суугчдын балгас.* (元大都考古队.北京后英房元代居住遗址[J].考古, 1972)

Юань Дайду археологийн баг. 1972. *Юань гүрний үеийн Дайдугийн малтлага ба судалгаа.* (元大都考古队.元大都的勘察和发掘[J].考古, 1972)